

TELEKI LÁSZLÓ ELFOGATÁSÁTÓL ÖNGYILKOSSÁGÁIG ÉS A NEMZETKÖZI DIPLOMÁCIA

Engedjék meg, hogy előljáróban néhány alapvető tényből induljak ki — elsősorban abból, hogy arra a kritikus és végzetes drezdai útra, mely Teleki változatos életpályájának visszavonhatatlanul záró szakaszát indította el, 1860 november végén került sor. November 27-én még Genfben van — végső intézkedések megtétele végett. Útja, privát céljai ellenére — régi barátjánál báró Orczy Istvánnéval kíván találkozni — szigorúan titkos. Bizalmas barátjára Puky Miklósról bízta zárt levelezését. Útjáról és annak céljáról Klapka semmit, Kossuth keveset sejt. Az utóbbival csak annyit közöl, hogy 10—12 napig lesz távol személyes ügyben és az „nem veszélyes”. John Harold álnévre szóló angol útlevél birtokába jut és ehhez a londoni osztrák követségen egy vízumot is szerez — mintha Bécsbe készülne. Jellegzetes bajuszát is levágatja, hogy inkognitóban maradjon. Mindezen körülményes előkészületek ellenére az osztrák rendőrmisztérium az első pillanattól kezdve tud Teleki és Orczyné utazásáról és a szász rendőrséggel szoros együttműködve megfigyelés alatt állnak, hogy végül 1860. december 16-án, vasárnap reggel váratlanul lecsaphassanak. Nem célozom ez alkalommal a kriminális ügy ezen nyilvánvalóan izgalmasnak tekinthető részleteivel foglalkozni. A Bach-korszak botránykrónikája egyébként is gazdag effajta történetekben. Gondolkozhatunk a magyar korona rejtékelye felfedésének hátterére, avagy Koszta Márton szmirnai elfogatására és szabadon bocsátására, avagy Türr István bukaresti letartóztatására a krími háború alatt, hadbíróóság elé állítására, halálra ítéltetésére, majd angol közbenjárás utáni szabadonbocsátására. Gondolhatunk a rendőri provokációk ijesztő súlyára Széchenyi tragédiája körül. Mindebből is kitűnik, hogy Teleki esete bármennyire is sajátos, de nem rendkívüli az önkényuralmi rendszer gyakorlatában. Mindennek előrebocsátása után arra kívánok kitérni — korántsem a teljesség igényével —, hogy voltaképpen milyen is volt a magyar emigráció vezetőségének — melynek teleki is oszlopos tagja volt — helyzete, nemzetközi állása az adott kényes időszakban. Óhatatlanul az 1859-es francia-olasz-osztrák háború befejezését követő eseményekből kell kiindulnunk, abból, hogy a III. Napóleon francia császárhoz fűződő kapcsolatok milyen súlyos kiábrándulást és csalódást hoztak a magyar emigráció szélesebb körére, de anélkül, hogy a magyar emigráció hivatalos vezetői levonták volna a szükséges következtetéseket a napóleoni kapcsolatok keserű következményeiből. Az 1860-as évek nemzetközileg a demokratikus mozgalmak fellendülését hozták világszerte és ennek részeként lépett fel történelemformáló erővel Garibaldi is, nagy hatást gyakorolva a magyar emigrációra. Magyarországon a nemzeti mozgalmak erőteljes jelentkezése teremt új helyzetet. Ugyanakkor a magyar emigráció vezetősége nehezen találja meg helyét és ha ellentmondásoktól nem is mentesen, de lényegében az 59-es politika útján kíván haladni — ami szükségképpen az emigráció népesebb csoportjaitól való elszigetelődéssel és nagyfokú tanácsalansággal jár együtt. Ebben a számukra jelentkező kilátástalan helyzetben — melyben továbbra is az osztrák-ellenes hatalmak kormányai kombinációjára kívántak építeni — kedvező ígéretet, reményt és az aktivitás fellendítését hozza a Cavourtól érkezett meghívás 1860 szeptember elején. A piemonti kormányfő osztrák revansháborútól tartva, de nem kevésbé számítva a vezető magyar emigránsok Garibaldira gyakorolható fékező hatására is — pénzt, fegyvert helyez kilátásba a magyar emigráció céljaihoz. De miként 1859-ben, úgy 1860 őszén is, a reményeket súlyos csalódás

követi. Osztrák-ellenes háború nem lévén — a magyar emigráció vezetőit is szélnek eresztik. Mindez ugyan nem egyik napról a másikra, de mégis viszonylag alig két-három hónap alatt világossá válik.

Így Teleki drezdai útja, letartóztatása, kiadatása Ausztriának, éppen ebbe az újabb csalódással, kiábrándulással terhes időszakba esik — ámbár a következmények teljes részleteiről Telekinek Genfből történt elindulásakor nem volt még tudomása. Amit Teleki sejtett és észlelt az a szeptemberi remények valóráváltásának vontatottsága, a kényszerű várakozás bénító hatása. Ilyen helyzetben 10–12 napra privát célból kikapcsolódní, nem okozhatott fennakadást, az amúgyis vontatott menetben. Az ügy fonákságához tartozik, hogy miután Teleki felhatalmazta Kossuthot, hogy távolléte alatt is számoljon be az eseményekről, — Genfbe küldendő leveleiben, azokat majd utólag elolvashatja — az a különös dolog történt, hogy igen terjedelmes beszámolók, levelek sora érkezett Londonból Genfbe — igen keserű és lehangoló hírekkel, az olaszoktól származó fegyverek galaci lefoglalásáról és miegyebekről, mely levelek soha Teleki kezébe nem jutottak — örök némaságra kárhoztatva a Puky-Teleki féle hagyatékban, mintegy keserű múlt néma emlékei. Pedig e beszámolók tükörképei voltak a nemzetközi helyzet kedvezőtlenne válásának, annak, hogy az osztrák-ellenes háborúhoz fűződő remények mennyire meghiúsultak.

Megállapítható, hogy a nemzetközi politikát irányító vezető hatalmak alapérdekei egybeestek az osztrák birodalom — ha nem is belső reformoktól és változatlan hatalmi keretektől mentes — fenntartásával. Palmerston kormánya III. Napóleonnal ebben a kérdésben messzemenően egyetértett és az olasz-osztrák ellentétek kritikus pontját, a velencei kérdést békés úton óhajtották rendezni. Ahogy Metternich herceg, ausztria párizsi követe — a francia császárral folytatott tárgyalásai után — 1860 november elején javasolta: Ausztriának és Franciaországnak titkos megegyezésre lehetne jutni az olasz kérdésben, a két hatalom elkerülné az egymás közötti ellentéteket és megakadályozná a Velence elleni támadást. Hasonló értelemben nyilatkozott az angol kormány álláspontjáról Sir James Hudson, torinói angol követ is 1860 decemberében — kifejtve, hogy Velence békés — esetleg vásárlás útján történő — átengedését pártolják, és hogy 1861 tavaszán nem várható osztrák-ellenes háború. A két vezető hatalom — Anglia és Franciaország — semmi kétséget nem hagyott az iránt, hogy Bécs a maga belső gondjait igyekezzen békésen megoldani és ezen igyekezetében háborús konfliktusok ne zavarják.

A Teleki elfogatása körül megindult nemzetközi diplomáciai mozgás, csakis ebbe a nagyhatalmi érdekkörbe helyezve érthető meg és válik világossá. Szászország kormánya kész tények elé állította a világot, amikor Telekit 1860 december 20-ról 21-re virradó éjjel Bodenbachnál átadta az osztrákoknak. Ezek után a Times december 22-i szombati száma távirati tudósításként adhatta elsőként hírül: „Drezda, pénteken — A hivatalos drezdai lap mai számában ez foglaltatik: — Gróf Teleki László, magyar menekült, ki hamis angol útlevéllel érkezett ide, elfogatott és Ausztriának kiadatott.” Ezen a lépésen lehetett felháborodni, joggal lehetett a nemzetközi jog durva megsértéséről, a humanitás elemi szabályainak semmibe vételéről, valamint Szászország nemzetközi tekintélyének süllyedéséről beszélni —, csak egyet nem lehetett: a tényeken gyakorlatilag változtatni. Mit tehetett és főleg mit akarhatott tenni a nemzetközi diplomácia ezek után? Összhangban a vezető nagyhatalmak általános politikájával London és Párizs diplomáciai aktusai, intervenciói voltaképpen a jóakarató tanácsadás keretében mozogtak, arra irányultak, hogy Drezda és Bécs nehezen minősíthető lépéseit, tovább súlyosabb nemzetközi kihatású fejlemények ne kövessék. Werner báró, Ausztria drezdai követe, miután december 18-án átnyújtotta Beust bárónak, Szászország miniszterelnökének a kiadási kérést, még ugyanezen nap felkereste őt Murray drezdai angol követ, akit a kritikus eseményekről Orczy bárónő tájékoztatott, felkérve a sürgős közbelépésre. A Wernerrel és Beusttal tárgyaló angol követ a pontos információk beszerzésére korlátozta ez alkalommal működését, érdemben a dolgok menetén nem változtathatott. Legfeljebb annyit tehetett, hogy elsőkézből kapott értesüléseit továbbíto-

ta John Russellnek, Anglia külügyminiszterének, aki egyébként más forrásokból is tájékozódhattott. A bécsi angol követség, melynek élén Lord Loftus állt, első helyettese, Julian Fane ügyvivő útján tájékozódott Rechberg osztrák kormányelnöknél és külügyminiszternél Teleki elfogatása és kiadatása ügyében. Eljárása összhangban állott Lord Loftus megelőző működése jellegével és természetével — mindig is szem előtt tartva kormányának Közép-Kelet-Európai érdekeit, Ausztria hatalmi állásának biztonságát, egységét — de sohasem hanyagolva el a belső reformok megvalósításának szorgalmazását. Fane ügyvivő a Teleki-esetben józanságra, mérsékletre intett és bécsi akcióval összhangban lépett kapcsolatba drezdai kollégájával Murray-val is. Egyébként a jól informált Palmerstont 1860. december 22-én Kossuth is felkereste levelében sürgős és hatásos közbelépést kérve. Az angol kormány további eljárásáról Kossuthnak már nem volt tudomása, csak annyit tudhatott meg Palmerston titkárától, hogy levelét továbbították Lord Russell külügyminiszterhez. Annyit kétségtelenül megtudhattak Bécsben az élénk diplomáciai mozgásból, hogy London nem venné jó néven, ha az elfogott Teleki ellen — akit 1851 szeptemberében Kossuthal együtt távollétében halálra ítélték — valamiféle súlyosabb megtorlást alkalmaznának, tápot adva ezzel a magyar nemzeti mozgalom további kiszélesedéséhez, felerősödéséhez.

Ami pedig a szász kormány eljárását illette, ebben a vonatkozásban az angol kormány Murray követ útján kifejtette neheztelését — magyarázatot kérve, amit Beust 1861 január közepén meg is adott. Ebben hivatkozott Szászországnak Ausztriával fennálló kötelezettségeire, a német államok 1836. augusztus 18-i egyezményére, az 1854-i újabb szövetségi határozatokra, melyet 1854. december 28-án kettős szövetségi miniszteri határozat csak fokozottabban megerősített. Palmerston kormánya — ha nem is igazolva Drezda eljárását —, de a választ tudomásul vette, azzal a kiegészítéssel, hogy az események lezajlása után a Teleki ügygel kapcsolatos szászországi diplomáciai levelezését 1861. február 15-én az alsóház elé terjesztette — nem kis mértékben az általános rosszalló közhangulat csillapítása céljából is.

Franciaországot Teleki elfogatása és kiadatása némileg közvetlenebbül érintette. Neve Párizsban jól ismert volt és különösen 1849 óta maga III. Napóleon és Jeromos herceg tartotta számon Telekinek — mint a magyar emigráció vezető testülete egyik tagjának — működését. A fogoly Teleki túlságosan is jól értesült volt, túlságosan is sokat tudott ahhoz, hogy Párizs közömbös maradhatott volna és az esettel kapcsolatban ne tarthatott volna felesleges komplikációktól, melyek a békésebbé váló francia-osztrák viszonyra nem jó hatást gyakorolhattak. Állítólag III. Napóleon, Jeromos herceg és több más bizalmasa előtt Szászország eljárását infámiának minősítette és Thouvenel külügyminisztert erélyes fellépésre utasította.

1860. december 24-én Párizsból ilyen értelmű utasítás ment el de Moustier bécsi francia követhoz és hasonló értelemben fordultak Ausztria párizsi követhoz is. A lényeg az volt, hogy Teleki ellen szüntessék be az eljárást és bocsássák szabadon. Ennek 1861. január 1-én történt bekövetkezéséhez a magyarországi kritikus helyzet, az Októberi diplomát követő fenyegető közhangulat és a növekvő ellenzéki társadalmi mozgalmak jelentősen hozzájárultak, de a nemzetközi diplomáciai nyomás is jócskán éreztette hatását. A veszített 1859-es háború után Ausztria aligha kívánta gondjait szaporítani és minden logikus érv amellet szolt, hogy Telekiből semmi esetre se csináljanak mártírt. Annak ellenére, hogy Rechberg is nyakig benne volt a kiadatási históriában — úgy tűnik utóbb elegáns diplomatikus fordulattal igyekezett az ügyet Mecséry rendőrmiszter számlájára írni, afféle rendőri túlzott ügybuzgalomnak tekinteni. Az összetevők bármennyire is bonyolultak voltak, az elfogatás, kiadatás és szabadon bocsátás körül, annyi bizonyos, hogy miután Telekit váratlanul Ferenc József elé vezették, aki feledve múltját nagylelkűen kegyelmet adott — ezen esetről Thouvenel francia külügyminiszter azon nyomban értesítette a magyar emigráció illetékeseit, kissé oly módon is prezentálva, mint a francia közbenjárás eredményességét. Ugyanazon nap — 1861. január 2-án — amikor a londoni lapok már hozták a

bécsi távirati jelentést az eseményről, Thouvenel — Metternich hercegtől kapott elsőkézből származó információk alapján — levélben közölte sógorával, Nemeskéri Kiss Miklóssal, az emigráció párizsi megbízottjával Teleki szabadonbocsátásának körülményeit, feltételeit.

Ezen az úton, forráson keresztül jutott Kossuth tudomására is az első hivatalos helyről származó hír Teleki további sorsáról —, ami szinte hihetetlenül hangzott számára, keserőséggel eltöltve. Végülis arra a következtetésre jutva, hogy Teleki az emigráció számára halott. Nem éppen indokolatlanul számolt a Bécsben történtek kedvezőtlen torinói hatásával is, ahol aligha vehették szórtlanul tudomásul, hogy a szeptemberi tárgyalópartnerek egyike végleg kikapcsolódott. Az olasz kormány elnöke, Cavour magatartása meglehetősen ellentmondásosnak tekinthető. Szemrehányó és rosszálló magatartása a Teleki-ügy kapcsán azt a látszatot keltheti, mintha az olasz kormánypolitikában bekövetkezett fordulat egyik összetevője innen fakadt volna. De az igazság az — mely kronológiailag egyértelműen bizonyítható —, hogy Cavour már rég lezártnak és aktualitást vesztettnek tekintette az 1860 szeptemberi ügyeket, amikor a Teleki-eset kipattant. A támogatást, segítséget szorgalmazó levelekre, kívánalmakra elzárkózással válaszolt és azon véleményének adott hangot 1860 őszén, hogy a leghelyesebb lenne, ha a magyar emigráció békés eszközökkel lépne fel.

Figyelemre méltó a Bécsben tartózkodó egyetlen hivatalos olasz diplomata, De Luca bécsi nuncius reagálása is Teleki szabadonbocsátásával kapcsolatban. Antonelli pápai államtitkárhoz küldött jelentésében azon véleményének adott hangot, hogy Teleki esetleges fellépése az aktív politikában hátrányosan hathat vissza a békésebb Deákhoz kapcsolódó irányzatra és azon erőket bátoríthatja fel, melyeknek előretörése nem kívánatos — amitől viszont a bécsi diplomáciai kar egyébként is tartott, aligha óhajtva a heves ellenzéki szellem merészebb fellobbbanását. Kétségtelen, hogy Teleki László későbbi aktivitásba lépése az 1861-es országgyűléssel kapcsolatban, a határozati párt élére kerülése, feszült nemzetközi és diplomáciai érdeklődés középpontjába került, igazolva a konzervatív részről hangoztatott aggodalmakat.

Teleki 1861. május 8-án bekövetkezett tragikus halála az általános részvéten túlmenően — sok mindent feloldott azokból a félelmekből és aggodalmakból, melyek személyének további működésével összefüggésben jelentkeztek. A gyász, a kegyelet, a temetés napjait követő hetek annak reményét nyújtották a nagyhatalmi diplomácia számára is, hogy a békés egyezkedés feltételei netán kialakulhatnak Magyarországon. Más kérdés az, hogy a Schmerling kormányzat, mely a Februári pátens érvényre juttatását vette programjába, mégis kísérletet tett a magyar igények csorbítására, letörésére, felosztatva a reményekre jogosító magyar országgyűlést. Mindemellett Teleki tragikus sorsa hatalmas erővel felhívta a nemzetközi közvélemény figyelmét a magyar kérdés megoldatlanságára és ennyiben akarva-akaratlanul is Európa egyik fájó, rendezésre váró feladatára figyelmeztetett.

Teleki László elfogatásának és Ausztriának történet kiadatásának nemzetközi diplomáciai összefüggéseiről többek között szól *Berzeviczy Albert*: Az abszolutizmus kora Magyarországon 1849–1865. I–IV. Budapest, 1922–1937. III. 163. és köv. l. Ugyanitt utalások Werner báró, Ausztria drezdai követének 1860. december 19–29 közötti jelentéseire is. A franciaországi összefüggésekhez *Lengyel Tamás*: Gróf Teleki László. Budapest. é.n. 153. és köv. l.; A drezdai és bécsi angol követségek fellépéseire utaló diplomáciai iratokat közöl *Horváth Zoltán*: Teleki László 1810–1861. I–II. Budapest, 1964. II. 341. és köv. l.; Kossuth Lajos Teleki Lászlóhoz 1860 őszén intézett leveleit a Puky-Teleki féle irathagyaték őrzi (Országos Levéltár, Budapest). Ugyanezen iratokból publikált Teleki-levelek: Teleki László válogatott munkái. I–II. Budapest, 1961. II. 209. és köv. l.; Teleki Lászlónak a szabadonbocsátása körülményeiről báró Jósika Miklóshoz intézett levelét (Gyömrő, 1861. január 28.) közli *Kónyi Manó*: Deák Ferenc beszédei. I–VI. Budapest, 1903. III. 30. és köv. l.; Kossuth Lajos nemzetközi jellegű fellépéséről Teleki ügyében *Kossuth Lajos*: Irataim az emigrációból. I–III. Budapest, 1880–82. Folytatása Kossuth Lajos iratai (Szerk. Helfy Ignác, Kossuth Ferenc) IV–XIII. Budapest, 1894–1911. III. 274. és köv. l.; An angol és a szász kormányok közötti jegyzékváltásokról: Papers relating to the Arrest and Extradition of Count Teleki. (Accounts and Papers. State Papers. Vol. LXV. London, 1861.); Vö. *Lukács Lajos*: Magyar politikai emigráció 1849–1867. Budapest, 1984. 170. és köv. l.; A vatikáni diplomácia reagálásához lásd *L. Lukács*: The Vatican and Hungary 1846–1878. Reports and Correspondence on Hungary of the Apostolic Nuncios in Vienna. Budapest, 1981. 532. és köv. l.